

פרק ה

גניזת אבני המזבח בימי החשמונאים

נמצא, לדברי הגמרא, שלאחר שהיוונים הקריבו על המזבח בהמות לעבודה זרה, אבני המזבח נפסלו מדין תורה או לפחות מדברי חכמים.

ב. מדוע לא סיתתו החשמונאים את אבני המזבח?

הגמרא (שם) מעלה אפשרות לפיה, יכלו החשמונאים לפתור את בעיית האבנים ששקצום היוונים, על ידי שבירת האבנים וסיתותם מחדש, פעולה שיש בה כדי לבטל את טומאת המזבח, ולהכשירו לאחר הסיתות מחדש. אולם החשמונאים נמנעו מלעשות זאת, לאחר שהתורה אסרה: לשבור את אבני המזבח הצריכות להיות 'אבנים שלימות', וגם אפשרות סיתותם מחדש יורדת מעל הפרק, ככתוב: "לא תבנה אתהן גזית", וכן "לא תניף עליהם ברזל". אמנם, יש מהראשונים שכתב (רמב"ן שמות כ, כב): "הכתוב לא אסר לבנות גזית, רק בהניף עליהן ברזל... ואם בא לסתת אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכירו רבותינו, הרי זה מותר אף על פי שאינם שלמות". אולם, יש לציין, שהרמב"ן לא הביא מקור כלשהוא התומך בסברא זו, הנוגדת כאמור לעיל את פשט הפסוקים, האוסרים כל סיתות, ואת הגמרא הפוסלת באופן פשוט כל סיתות של אבנים: "לתברינהו [את האבנים]? 'לא תניף עליהם ברזל אמר רחמנא!'", ללא שמחלקת בין ברזל לדברים אחרים!

ומה שכתבה התורה 'ברזל' אינו כדי לחלק בינו לדברים אחרים, אלא דיברה התורה בהווה והזכירה את החומר ממנו נהגו לסתת בעבר.

נמצא, שאין כל מקור המתיר לסתת את אבני המזבח בחומרים אחרים שאינם ברזל!

ג. "לשכת החותמות"

בניגוד לספר החשמונאים שאינו מפרט היכן נגנזו אבני המזבח שנותץ, אלא רק מציין שאבנים אלו נגנזו בהר הבית, במשנה (מידות א, ו) מובא, שבני חשמונאי גנזו את אבני המזבח ששיקצו מלכי יוון

בספר חשמונאים א' (ד, מג-מז) מסופר, כיצד טיהרו החשמונאים את המקדש לאחר שכבשו את המקום מידי היוונים שהכניסו לתוכו עבודה זרה. טיהור זה כלל את הוצאתם מהמקדש של כל הדברים ששימשו את היוונים לעבודה זרה. בין היתר, נאלצו החשמונאים לנתוץ את המזבח, לאחר שהיוונים חיללוהו. אולם, החשמונאים לא זרקו את אבני המזבח אלא הניחו אותם למשמרת במקום כלשהוא בהר הבית 'עד אשר יקום נביא בישראל להורותם את אשר יעשון' (שם). במקור זה, כאמור לעיל, לא מבואר במה בדיוק התלבטו החשמונאים, ומה האפשרות להכשיר את האבנים גם לאחר ששימשו לעבודה זרה. בירור זה מופיע במסכת עבודה זרה (נב, ב), וכדלהלן.

א. דין מצב ששימש לעבודה זרה

התיאור בספר חשמונאים מעורר שאלה מרכזית: אם המזבח נפסל בגלל שהיוונים הקריבו עליו בהמות לעבודה זרה, אז מדוע התלבטו החשמונאים באשר לדין האבנים? ואם המזבח לא נפסל - אז מדוע לנתוץ את המזבח ולבנותו מאבנים אחרות מחדש?

כדי לענות על שאלה זו, יש לברר את דין התורה היסודי הנוהג בחפץ שהשתמשו בו לעבודה זרה: מדין תורה, חפץ שהשתמשו בו לעבודה זרה נאסר לשימוש במקדש, אך זאת אך ורק בתנאי, שבעליו הוא זה שהשתמש בו, להוציא כל אדם אחר. לאור האמור יש לתמוה: על שום מה גנזו את אבני המזבח, הרי היוונים שהשתמשו במזבח לעבודה זרה, אינם יכולים לאסור דבר שאינו שלהם?!

ואכן, הגמרא (עבודה זרה נב, ב) דנה בשאלה זו, ואחד ההסברים הוא: מדין תורה האבנים כשרות למזבח, וחכמים הם אלו שאסרו את השימוש באבנים, כיוון שהם נמאסו לעבודת הקודש. הסבר אחר מובא בגמרא: השתלטות היוונים על המקדש הפקיעה את בעלות עם ישראל מן ההקדש, הכולל את המזבח, ככתוב: "ובאו בה פריצים וחללוהו" (יחזקאל ז, כב). לדעה זו, כיוון שהבעלות על המזבח עברה ליוונים - אבני המזבח נאסרו לשימוש במקדש מדין תורה!

ד. סיכום

בניין המזבח בימי החשמונאים, וחידוש הקרבת הקרבנות עליו, התבצעו לאחר מספר דיונים הלכתיים, ושאלות עקרוניות בהם דנו החשמונאים. לבסוף, החליטו החשמונאים לגנוז את אבני המזבח ב'לשכת החותמות' שדינה כ'חול' על אף שנמצאת ב'קודש'. ייתכן, שגניזת האבנים במקום הנמצא על גבול הקודש והחול נעשתה כדי להזכיר לדורות הבאים את התלבטויותיהם ודיוניהם ההלכתיים של החשמונאים, בדבר כשרות אבני המזבח וביטול הטומאה שנאחזה בהם, אם בכלל.

- ב'לשכת החותמות'¹ לדעת חז"ל, מקומה של 'לשכת החותמות' הוא בפנינה הצפונית מזרחית של בית המוקד, חלק שמוגדר הלכתית כ"חול" ולא כ'קודש'! כלומר, לשכה זו נמצאת מבחינה הלכתית בהר הבית ולא בעזרה המקודשת, כפי שנאמר בספר החשמונאים!

ייתכן, שהחשמונאים בחרו לגנוז את אבני המזבח דווקא במקום שנמצא על גבול ה"קודש" וה"חול", כדי להזכיר לדורות הבאים, את התלבטותם ודיוניהם ההלכתיים בדבר כשרותם של האבנים, וההתלבטות אם כשרות הם למזבח או שיש צורך להחליפם (כפי שאכן עשו לבסוף).

סוגי חותמות, ועליהם כתוב: עגל (לנסכי פר), זכר (לנסכי איל), גדי (נסכי כבש) וחוטא (נסכי מצורע). לאחר מכן היה ניגש בעל הקרבן עם החותמת שקיבל לממונה על הנסכים, ממנו היה מקבל את נסכיו. סוג החותמת שביד הבעלים, איפשרה לממונה על הנסכים לדעת איזה נסכים צריך הבעלים לקבל.

1. אחת מארבע לשכות שהיו בבית המוקד הינה "לשכת החותמות". בלשכה זו התבצעה המכירה של סולת למנחה ויין לנסכים: בעל הקרבן היה ניגש לממונה על החותמות ומשלם לו על נסכיו. הממונה היה נותן לבעלים חותמת מוטבעת על חרס, ובה כתוב סוג הנסכים אותו קנה. במקדש היו ארבעה